

2. Жулинський М. “Людина від природи хоче читати...” / Розмову вела І. Красунька: [поняття “любов до читання”] // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колеґіах. – 2008. – № 9. – С. 6–10.
3. Нестерук Т.О. Читання – перший крок до самоосвіти // Шкільна бібліотека. – 2008. – № 2. – С. 25–27.
4. Пашковская Н.А., Иваницкая Г.М., Симоненкова Л.Н. Развитие речи учащихся: Пособие для учителя. – К.: Рад. школа, 1983.
5. Прокопова О. роль книги у формуванні духовності школяра // Українська література в загальноосвітній школі. – 2008. – № 6. – С. 14–15.
6. Сорокопуд В. “Життя непросте, коли тобі тринадцять...”, або що читають сучасні підлітки // Дзеркало тижня. – 2008. – № 40. – С. 22.
7. Хорошковська Т. Сучасний погляд на читацькі вміння та їх вимірювання в основній школі. – Українська мова і література в школі. – 2008. – № 3. – С. 58–61.
8. Чередник Т. Виховання читача як методична проблема // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2007. – № 3. – С. 2–6.
9. Шелехова Г. Формування вмінь читати на уроках української мови. – Українська мова і література в школі. – 2006. – № 3. – С. 4–8.
10. Яценко Т. Формувати компетентного читача // Українська мова і література в школі. – 2008. – № 6. – С. 25–28.

УДК 821.161.2”82-3

ПРИЙМАК І.В.
(Хмельницький)

ОБРАЗИ ДІТЕЙ У БЕЛЕТРИСТИЦІ ЛЮБОВІ ЯНОВСЬКОЇ

У статті здійснено літературознавчий аналіз дитячих оповідань Любові Яновської. Досліджується еволюція творчого методу письменниці, відслідковується тенденція до поглибленого психологізму в створенні та розв’язанні конфліктів. Творчість Любові Яновської розглядається в контексті української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Дитяча література – окремий розділ у складі всієї літератури, але вона підкоряється її загальним законам, має ті ж мистецькі особливості. Ольга Папуша, з’ясовуючи, що розуміє сучасне літературознавство під “дитячою літературою”, зазначає: “Аналіз дефініцій із найрепрезентативніших джерел засвідчує нетермінологічний характер цілком сформованого поняття”. На її думку особливість дитячої літератури визначається суто позалітературною реальністю – суспільними нормами, цінностями, уявленнями про соціальну стратифікацію [5, с. 20–21]. Ця література одночасно є художньою педагогікою дитини, відкриттям у малому космосі космосу великого життя. Вона не розвивається відірвано від загального літературного процесу. Основні тенденції, напрями знаходять реалізацію як в літературі для дорослих, так і в дитячій літературі. Ці загальні теоретико-літературні положення цілком підтверджуються художніми текстами.

Досить поширеною була дитяча тема у творчості українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст. – одного з найскладніших періодів розвитку вітчизняного письменства, на якому відбилися соціальні та національні зрушення в суспільстві, а також кардинальні зміни в саморусі мистецтва.

Сьогодні є глибокі системні дослідження І. Денисюка, О. Гнідан, Ю. Кузнецова, Т. Гундорової, В. Агеєвої, С. Павличко, Н. Шумило та ін., у яких по-новому осмислюється характер літературного процесу минулого зламу століть. Н. Шумило, визначаючи провідну роль у становленні літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст. письменників-корифеїв, таких як Леся Українка, І. Франко, М. Коцюбинський, В. Винниченко, наголошує на необхідності всебічного вивчення творчості так званих “другорядних” письменників. Адже, якщо твори загальноновизнаних авторів здебільшого були зорієнтовані на майбутнє, то ці митці слова реалістично відтворювали події своєї сучасності [6, с. 78]. Саме до таких, напівзабутих, відносимо й ім’я Любові Яновської.

Творчість письменниці формувалась під великим впливом українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст. (особливо помітним був вплив Б. Грінченка), громадсько-політичної роботи, культурно-освітньої праці, історичних процесів в Україні. До того ж естетичні принципи творчості Л. Яновської були суголосні національній ідеї. Варто зазначити, що, як на свій час, такі постаті, як Любов Яновська була не мала, хоч і мало відзначена сила.

У кінці XIX – на початку XX ст. з'явилися твори, які стали цінним надбанням української дитячої літератури. Олена Ковінько називає цей період “золотою добою” цієї літератури і визначну роль у її становленні належить заснованому І. Франком журналу “Дзвінок”, що “стало творчим покликом майже для всіх тогочасних письменників.” [2, с. 45].

Метою статті є встановлення літературно-художніх особливостей дитячих оповідань Любові Яновської, визначення їх місця і ролі у літературному процесі кінця XIX – початку XX ст. Твори розглядаються в контексті кращих зразків дитячої літератури цього періоду.

В ідейно-тематичній парадигмі малої прози Л. Яновської важливе місце посідає “дитяча” тема, яка поширена в українській літературі минулого зламу століть. Оповідання про дітей стали кращою частиною творчої спадщини Олени Пчілки, Б. Грінченка, І. Франка, В. Винниченка, С. Черкасенка, В. Стефаника. І якщо твори письменників-громадовців (II половина XIX ст.) мали дидактичне, народницьке спрямування, насичені побутивізмом і етнографічними картинами, то на початку XX ст. актуальним стає поглиблений психологічний аналіз, “мистецтво трактувалося як сублімація авторської психології в художні образи” [4, с. 113].

На прикладі дитячих оповідань Любові Яновської можна відстежити загальну тенденцію творчого методу письменниці, зокрема, поступовий відхід від засад неоромантизму до наслідування модерністських напрямів. Написані у різні роки її твори про дітей – ніби виклик суспільству, усім дорослим, бо не може бути вільним і щасливим те суспільство, маленькі громадяни якого приречені на страждання.

З гуманістичних засад підходить до розв'язання різноплосинних проблем дитячого буття Л. Яновська. Надзвичайно привабливим постає з оповідання “Івась” однойменний герой – українець допитливий хлопчик, з особливим світосприйманням і неординарним складом розуму. Але в житті він натикається на людську черствість і байдужість. Та що там чужі люди, коли рідна мати не розуміє вразливої душі дитини. Цьому є певне пояснення. Жінка все своє життя несе важкий тягар долі: вона похоронила шістьох дітей та чоловіка, горе і злидні вкрай спустошили їй душу. “На серці їй клекотало. Там, правда, ніколи не стихало щось кипіти, клекотіти, пінитися; там не згасало ніколи полум'я якоїсь хижої лютої, досади, гострого бажання клясти, проклинати когось, помститися комусь...” [7, с. 296]. Авторка порушує проблему морального обов'язку батьків перед своїми дітьми. Мотив дитячого каліцтва з вражаючою експресією прозвучав у фіналі оповідання. Покарана долею за свою надмірну цікавість дитина-каліка тішиться тим, що односельці принесли до їхньої хати чимало харчів. Психологічний стрес у читача викликає такий діалог хворого хлопчика і матері:

–“Мамо! Я хочу щось сказати, – мовив він спішно.

– Бог хотів мене скарати й одняв ноги, – мовив Івась спішно, щоб ненька дочула.

Ганна схопилася.

– Він одняв у мене ноги, а нам ще покращало жить...” [7, с. 304].

Авторка уміє активізувати свого читача до співпереживання з героєм.

Письменниця не була самотня в такому сприйнятті ідиотизму сільського життя. “Цю страшну оголену реальність бачимо у новелі В. Стефаника “Катруся”, де мати докоряє смертельно хворій дочці, а батько, везучи Катрусю до лікаря, у розпачі вигукує: “Наймив-ем фіру, та ліпше вже відвезти на могилу, та відвернути, та забути”. Іван Петрів (“Кленові листки”, В. Стефаника) на хрестинах своєї четвертої дитини, проклинаючи, бажає їй смерті.” [1, с. 161]. Таке ставлення батьків до власних дітей зумовлене соціальними негараздами, саме постійна загроза втратити роботу і квартиру, боязнь опинитись на вулиці спричинює певну байдужість батьків до здоров'я свого сина, і призводить до його смерті. (В. Винниченко “Федько-халамидник”).

Відчувається, що авторка з материнською любов'ю ставиться до свого безталанного героя, розповідь у творі проста, дохідлива, забарвлена теплим ліризмом. За допитливістю, неоднозначністю міркувань Івася криється тонка душевна організація його внутрішнього світу. І саме фізичні вади, яких він набуває, ще більше підкреслюють духовне багатство хлопчика. Світова література знає чимало аналогів, коли потворна зовнішність може ховати в собі справжні скарби. Це загальновідомі персонажі: Квазімондо з роману В. Гюго “Собор Паризької богоматері”, кульгавий доктор-винахідник Рудді із “Сонячної машини” В. Винниченка, зрештою хрестоматійний образ гидкого каченяти Андерсена та багато інших. В українській літературі також створено ряд подібних образів. Цікавим з цього погляду є образ маленького хлопчика-горбаня Павлика з оповідання С. Черкасенка “Маленький горбань”, за великим горбом якого криється чудове серце, хоча однолітки цього не помічають. Герой оповідання М. Коцюбинського “Маленький грішник” восьмирічний Дмитрик за свої необдумані вчинки жорстоко покараний – потрапляє до лікарні, залишається сиротою. Тут автор простежує філософію морального переступу – Дмитрик, піддавшись спокусам вулиці, зазнає морального падіння. Проте сю-

жет завершується оптимістично, і читач може сподіватися, що з цього хлопчика виросте все ж таки порядна людина. Цього з впевненістю не можна сказати про героя твору Л. Яновської, адже останні слова Івася: “Бог одняв у мене ноги, а нам ще покращало жить...” [7, с. 304] не вселяють віру в світле майбутнє хлопчика. Трагізм життєвої долі цих дітей ще раз підкреслює, що соціальний статус суспільства, в якому вони живуть, знаходиться на низькому рівні. І маленькі громадяни суспільства ціною власного здоров’я спокутують гріхи дорослих.

Ці твори, написані наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., пройняті глибоким ліризмом, душевною теплою, авторським переживанням за долю героїв. І якщо М. Коцюбинський називає Дмитрика “маленьким грішником”, то Івася з оповідання Л. Яновської можна назвати “маленьким мучеником”.

Дещо інше спрямування має оповідання “Опука”, написане у пізніший період творчості. У ньому наявні ознаки поглибленого психологізму. Автор відстежує коливання, які відбуваються у душі головного героя – хлопчика Степана, коли він бажає мати таку ж опуку, як і в його товариша Дмитра. Він вдається до хитрощів, щоб заволодіти іграшкою, проте відчувається ніяково. І зрештою, обдурений, розуміє, що він чинив неправильно і навіть поскаржитись немає кому. У цьому оповіданні Яновська виступає тонким знавцем дитячої психології; у невеликому за обсягом творі сюжет є досить розвиненим, насиченим подіями, але це не завадить на перший план винести саме психологічний бік порушеної проблеми. Авторка, користуючись прийомом художньої деталі, яка вступає в семантичні зв’язки з усім текстом і зумовлює логіку художньої думки, увиразнює ідейний зміст твору.

Дитячі оповідання Л. Яновської сповнені щирістю, добротою. Варто відзначити не лише неабиякий мистецький хист письменниці, а й небайдуже ставлення, співчуття до своїх маленьких героїв. У Л. Яновської є внутрішнє відчуття дитини, любов до неї, глибоке знання її психології, інтересів і прагнень. Тому її твори заслуговують того, щоб зайняли чільне місце в історії української дитячої літератури й увійти до кола читання сучасних дітей та підлітків.

Література

1. Гнідан О.Д., Дем’янівська Л.С., Йолкіна Л.В., Гуляк А.Б. Володимир Винниченко. Грицько Григоренко. Штрихи до портретів. – К.: Вища школа, 1995. – 223 с.
2. Колінько О. Світ дитинства в творчості Степана Коваліва // Українська література в загальноосвітній школі. – 2000. – № 1. – С. 45.
3. Луговий О. Визначне жіноцтво України. – К.: Дніпро, 1994. – 624 с.
4. Насенко М.К. Історія українського літературознавства. – К., 2003. – 360 с.
5. Папуша О. Дитяча література як маргінес літературознавчої теорії: до проблеми конституювання об’єктів наукового дискурсу // Слово і Час. – 2004. – № 12. – С. 20–21.
6. Шумило Н. Під знаком національної самобутності: Українська художня проза та літературна критика кінця ХІХ – початку ХХ ст. – К., 2003. – 360 с.
7. Яновська Л.О. Твори: В 2-х т. – Т. 1. – К.: Дніпро, 1991. – 711 с.

УДК 410

ПРОКОФ’ЄВ Г.Л.
(Умань)

РИТОРИЧНЕ ПИТАННЯ ЯК МОВЛЕННЄВА ДІЯ

У статті розглядаються відмінності між класичною та новою риторикою у підході до аналізу процесу спілкування. Визначаються місце риторичного питання в системі питальних висловлень та його прагматичні особливості.

Риторичне питання завдячує своєю назвою слову “риторика” як у суто лінгвістичному розумінні, так і в понятійному, генетичному плані. Визначити однозначно зміст терміну “риторика” важко. Під ним розуміють філологічну дисципліну, яка вивчає засоби художньо-виразного мовлення, семіотичну науку про побудову мовлення на понадфразовому рівні та закони поетичної семантики, а останнім часом і звід дискурсивних правил, які регламентують внесок комунікантів у розмову з позиції її оптимальної побудови – постулатів кількості, якості, релевантності та засобу вираження інформації. Відповідно до цих вимог висловлення має містити саме такий обсяг інформації, який є доцільним для досягнення комунікативної мети його автором, не повинно бути неправдивим або безпідставним. Воно також має відповідати темі діалогу, бути зрозумілим, несуперечливим та чітко сформульованим. Усі свідомі та раціональні, а завдяки цьому, системні ухилення від слідування цим